

Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΚΥΠΡΟΥ
(ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1953 — 1954)

ΕΝ ΛΕΥΚΩΣΙΑ, (ΚΥΠΡΟΥ)

1954

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία —ὅπως καὶ κάθε ὄριμη λογοτεχνία— ἐκφράζει ὄχι μονάχα τὶς προσωπικὲς ἀναζητήσεις καὶ τὶς πνευματικὲς ἀνησυχίες τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς μεγάλους σταθμοὺς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ κάθε ἔθνικὸ γεγονός, ποῦ ἔκανε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος νὰ πονέσῃ καὶ νὰ κλάψῃ ἢ νὰ χαρῆ καὶ νὰ δοξασθῆ. Τὰ δυστυχήματα τῆς φυλῆς, οἱ θρίαμβοί της, οἱ μεγάλοι ἥρωες, ποῦ ἀγωνίστηκαν γιὰ τὴν ἐπιθίωση τοῦ ἔθνους, γιὰ τὴν ἐλευθερία του καὶ τὴν τιμὴ του, θρῖσκαν πάντα βαθειὰν ἀπήχηση στὴν ψυχὴ καὶ στὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων λογοτεχνῶν: συγκινημένοι καὶ περήφανοι οἱ Ἑλληνες λογοτέχνες ἀποκρυσταλλῶνανε τὰ ἔθνικὰ γεγονότα σὲ καλλιτεχνικὲς μορφές καὶ μετουσιῶνανε σὲ πνεῦμα τὴν ἱστορικὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους τῶν ἀπὸ τῆ μακρυνῆ καὶ ἡρεμῆ ἐποχῆ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τῆ σημερινῆ πολυτάραχῃ ἰδική μας.

Τὴν ἴδια βαθειὰν ἀπήχηση θρῖσκαν πάντα καὶ στὴ λαϊκὴν ψυχὴ τὰ ἔθνικὰ γεγονότα. Ὁ ἀπρόσωπος λαὸς δεχότανε στὴν ὄριμη ψυχὴ του τὴ χαρὰ καὶ τὸν πόνο τῆς ἱστορικῆς ζωῆς του καὶ μὲ τὴν ἑλληνικὴ του εὐαισθησία τὰ ἔκανε τραγούδι καλλιτεχνικώτατο. Τὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς ἀναμνήσεις καὶ τὶς συγκλονιστικὲς συγκινήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος. Στὰ δημοτικὰ τραγούδια, ποῦ θὰ ἀναφέρωμε πιὸ κάτω, θρῖσκονται μετουσιωμένα σὲ θαυμαστὴν τέχνη τὰ πιὸ σημαντικὰ γεγονότα τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης.

Τὸ πρῶτο ποίημα περιγράφει θαυμάσια τὴν ἀγωνιώδη ἀναμονὴ καὶ τὴ μυστικὴ προετοιμασία τῆς ἐπανάστασης. Ὁ ἄγνωστος ποιητὴς τοῦ λαοῦ κατώρθωσε μὲ τὰ πιὸ ἀπλὰ μέσα νὰ κλείσῃ στοὺς στίχους του καὶ νὰ δεσμεύσῃ γιὰ πάντα τὴν ἀλησμόνητην ἐκείνη προεπαναστατικὴν ἀτμόσφαιρα, μέσα στὴν ὁποία φτερούγιζαν οἱ ὠραῖες προσδοκίες καὶ τὰ φοβερὰ προαισθήματα τῶν μεγάλων κινδύνων:

Κρυφὰ τὸ λένε τὰ πουλιά, κρυφὰ τὸ λέν τὰ ἰχθύδια,
κρυφὰ τὸ λέει ὁ γούμενος ἀπὸ τὴν ἄγια Λαύρα:
«Παιδιά γιὰ μεταλάθετε, γιὰ ξεμολογηθῆτε
δὲν εἶν' ὁ περσινὸς καιρὸς κι' ὁ φετεινὸς χειμῶνας.
Μᾶς ἦρθε γῆ ἀνοιξὴ πικρὴ, τὸ καλοκαίρι μαῦρο,
γιατὶ σηκώθη πόλεμος καὶ πολέμᾶν τοὺς Τούρκους.
Νὰ διώξουμ' ὅλη τὴν Τουρκία ἢ νὰ χαθοῦμε οἱλοι».¹

1. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, σ. 15.

Τὴν ἀπίστευτη τόλμη τοῦ μικροῦ λαοῦ νὰ ἐπαναστατήσῃ μόνος, σχεδὸν ἄοπλος καὶ νὰ ἀναμετρηθῇ μὲ μιὰν κολοσσιαίαν αὐτοκρατορία, παριστάνουν πολὺ ἐπιτυχημένα οἱ παρακάτω στίχοι:

“Ἐνα μικρὸ καρᾶθι μαζώνει τὰ παννιά,
ἀνοίγει τὴν παντιέρα καὶ πόλεμο ζητᾷ.
Ζητᾷ τὸν ἅγιον Τάφο καὶ τὴν ἀγία Σοφία.
Κι’ ἀκόμα θὰ ζητήσῃ τὸν Πατριάρχη μας
ὅπου τὸν ἐκρεμάσαν γιὰ τὸ ἰνάτι μας.

Μὲ τὴν ἔκρηξη τῆς ἐπανάστασης ἀκολουθοῦν ραγδαῖα τὰ φοβερὰ γεγονότα καὶ οἱ ἀπαραδειγμάτιστοι ἡρωϊσμοί. Ὁ ποιητὴς λαὸς παρακολουθεῖ ἄγρυπτος τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων μὲ τὸ ὄπλο στὸ ἓνα χέρι καὶ μὲ τὴ λύρα στὸ ἄλλο. καὶ στὰ διαλειμματα τῆς φοβερῆς πάλης συνθέτει μὲ τέχνη ἀμίμητη σὲ στίχους ἄλλοτε ἐπικούς καὶ ἄλλοτε λυρικούς τὸ ὑπέροχο χρονικὸ τοῦ μεγάλου ἀγώνα. Στὴν Ἀλαμάννα κατάπληκτος ὁ ἐχθρὸς θ’ ἀντικρύσῃ τις πρῶτες μέρες τῆς ἐπανάστασης τὴν ἡρωϊκὴ μορφή ἑνὸς ἀπλοϊκοῦ “Ἑλληνα, τοῦ Διάκου. Στὴ θάρβαρα μανία του θὰ σουβλίσῃ ὁ ἐχθρὸς τὸν περήφανον ἥρωα καὶ θὰ τὸν θάλλῃ ζωντανὸ στὴ φωτιά γιὰ νὰ κορέσῃ τὴ λύσσα του μὲ τὸ φρικτὸ μαρτύριο τοῦ ραγιαῖ. Κι’ ὁ κόσμος κατάπληκτος θὰ πληροφορηθῇ σὲ λίγο ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἐπαναστατημένου λαοῦ τις λεπτομέρειες τῆς φοβερῆς τραγωδίας:

Τρία πουλάκια κάθουνταν ψηλὰ στὴ Χαλκουμάτα,
τό να τηράει τὴ Λιβαδιά καὶ τᾶλλο τὸ Ζιτούνι,
τὸ τρίτο τὸ καλύτερο μοιριολογᾷ καὶ λέει:
«Πολλὴ μαυρίλα πλάκωσε, μαύρη σὰν καλιακουδά.
Μὴν ὁ Καλύβας ἔρχεται, μὴν ὁ Λεβεντογιάννης;
—Νοῦδ’ ὁ Καλύβας ἔρχεται, νοῦδ’ ὁ Λεβεντογιάννης,
Ὁμὲρ Βρυόνης πλάκωσε μὲ δεκοχτῶ χιλιάδες».
Ὁ Διάκος σὰν τ’ ἀγροίκησε, πολὺ τοῦ κακοφάνη.
Ψιλὴ φωνὴν ἐσήκωσε, τὸν πρῶτό του φωνάζει.
«Τὸν ταῖφά μου σύναξε, μάσε τὰ παλληκάρια.
Δῶσ’ τους μπαρούτη περισσὴ καὶ θόλια μὲ τις χούφτες
γλήγορα καὶ νὰ πιάσουμε κάτω στὴν Ἀλαμάννα,
πού ’ναι ταμπούρια δυνατὰ κι’ ὄμορφα μετερίζια».
Παίρνουνε τάλαιφρὰ σπαθιά καὶ τὰ θαριά τουφέκια,
στὴν Ἀλαμάννα φτάνουνε καὶ πιάνουν τὰ ταμπούρια.
«Καρδιά, παιδιὰ μου, φώναξε, παιδιὰ μὴ φοβηθῆτε,
σταθῆτε ἀντρεία σὰν Ἑλληνες καὶ σὰ Γραικοὶ σταθῆτε».
Ψιλὴ βροχοῦλα νῆπιασε κ’ ἓνα κομμάτι ἀντάρρα,
τρία γιουρούσια νῆκαμαν τὰ τρία ἀράδα ἀράδα.
Ἐμεινε ὁ Διάκος στὴ φωτιά μὲ δεκοχτῶ λεβέντες.

Τρείς ὄρες ἐπολέμαε μὲ δεκοχτὼ χιλιάδες.
 Βουλῶσαν τὰ κουμπούρια του κι' ἀνάψαν τὰ τουφέκια
 κι' ὁ Διᾶκος ἐξεσπάθωσε καὶ στὴ φωτιά χουμάει,
 ξήντα ταμπούρια χάλασε κ' ἔφτὰ μπουλουκμπασίδες.
 Καὶ τὸ σπαθὶ του κόπηκε ἀνάμεσα ἀπ' τὴ χούφτα,
 καὶ ζωντανὸ τὸν ἔπιασαν καὶ στὸν πασᾶ τὸν πάνουν,
 χίλιοι τὸν πᾶν ἀπὸ μπροστὰ καὶ χίλιοι ἀπὸ κατόπι.
 Κι' ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης μυστικά στὸ δρόμο τὸν ἐρώτα:
 «Γίνεσαι Τοῦρκος, Διᾶκο μου, τὴν πίστη σου ν' ἀλλάξεις,
 νὰ προσκυνήσης στὸ τζαμί, τὴν ἐκκλησιά νάφήσης;»
 Κ' ἐκεῖνος τ' ἀποκρίθηκε καὶ στρίφτει τὸ μουστάκι.
 «Πάτε καὶ σεῖς κ' ἡ πίστη σας, μουρτάτες, νὰ χαθῆτε!
 Ἐγὼ Γραικὸς γεννήθηκα, Γραικὸς θεὸ ν' ἀποθάνω».

.....
 Τὸν Διᾶκο τότε παίρνουνε καὶ στὸ σουβλί τὸν θάζουν,
 ὀλόρτο τὸν ἐσθήσανε κι' αὐτὸς χαμογελοῦσε.
 τὴν πίστη τους τοὺς ὕβριζε, τοὺς ἔλεγε μουρτάτες.
 «Σκυλιὰ κι' ἄ μὲ σουβλίσετε, ἕνας Γραικὸς ἐχάθη.
 Ἄς εἶν' ὁ Ὀδυσσεὺς καλὰ κι' ὀκαπετὰν Νικήτας,
 ποὺ θὰ σᾶς σβήσουν τὴν Τουρκιά κι' ὄλο σας τὸ ντοβλέτι».

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1822 ὁ Σουλτάνος κατῶρθωσε νὰ καταβάλλῃ τὴν ἀνταρσία τοῦ Ἄλῆ Πασᾶ καὶ νὰ καταλάβῃ τὰ Ἰωάννινα. Ὁ πολυἀριθμὸς τουρκικὸς στρατὸς, ποὺ πολεμοῦσε τὸν ἐπαναστάτην Ἄλθανὸν Πασᾶ, χρησιμοποιοῦντο ἀμέσως ἐναντίον τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων. Ὁ νικητὴς τοῦ Ἄλῆ Πασᾶ, ὁ δραστήριος Κιουταχίης, προσέβαλε μὲ μεγάλες δυνάμεις καὶ πολιορκήσεν τὸ ἡρωικὸ Σούλι, τὸν προμαχῶνα τῆς δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐτοίμασε στὶς Πάτρεις ἀξιόλογο δύναμη κι' ἐξεστράτευσε γιὰ νὰ σώσῃ τὸ Σούλι. Γιὰ νὰ ἐνισχύσῃ ὅσο τὸ δυνατόν ταχύτερα τοὺς Σουλιῶτες καὶ νὰ προλάβῃ τὴν κατάληψη τοῦ σπουδαίου φρουρίου ἀπὸ τὸν ἐχθρό, ἔπεμψε μὲ πλοῖα τὸν Κυριακούλη Μαυρομιχάλη μὲ 500 Μανιάτες. Ὁ γενναῖος Μανιάτης ἀρχηγὸς ἀποβιβάσθηκε στὸν λιμένα τῆς Ἠπείρου Φανάρι. Δὲν μπόρεσε ὁμῶς νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ φτάσῃ στὸ Σούλι. Τοῦ ἔφραξε τὸν δρόμο μεγάλη ἐχθρική δύναμη. Ἀκολούθησε μάχη φονικώτατη. Οἱ Μανιάτες πέσανε σχεδὸν ὄλοι. Καὶ μαζὶ μ' αὐτοὺς κι' ὁ Κυριακούλης. Λίγα παλληκάρια, ποὺ κατῶρθωσαν νὰ σωθοῦν, φέρανε μὲ πλοῖο στὸ Μεσολόγγι τὸν νεκρὸν ἀρχηγό τους καὶ τὸν θάψανε μὲ πόνο. Κι' ἀμέσως ὁ πόνος ἔγινε τραγούδι πρωτότυπο. Ὁ σοφὸς ἄγνωστος καλλιτέχνης δὲν ἰστόρησε τίς λεπτομέρειες τῆς μάχης καὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἥρωα. Τοποθέτησε τὸ τόσο ἀνθρώπινο καὶ συγκινητικὸ δρᾶμα στὴν ὀξέτατη κρίση του, σὲ μιὰ σπαρακτικὴ στιγμή· στὴ στιγμή ποὺ

ὁ ἀδελφὸς τοῦ νεκροῦ ἥρωα, ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ἀνακοινώνει τὸ θλιβερὸ ἄγγελμα στὴ γυναῖκα τοῦ Κυριακούλη:

Πετρόμπεης καθότανε ψηλά στὸ Πετροβούμι
 κ' ἐσφογγίζε τὰ μάτια του μ' ἓνα χρυσὸ μαντήλι.
 —Τί ἔχεις, Μπέη, πὺ χλίβεσαι καὶ χύνεις μαῦρα δάκρυα;
 —Σὰ μὲ ρωτᾷς, Κυριάκαινα, καὶ θέλεις γιὰ νὰ μάθης,
 ἀπόψε μοῦ ρθαν γράμματα ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι,
 τὸν Κυριακούλη σκότωσαν, τὸν πρῶτο καπετάνιο,
 καὶ στάζουνε τὰ μάτια μου καὶ τρέχουν μαῦρα δάκρυα.

Τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης ὑπῆρξε πολὺ κρίσιμο γιὰ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Ὁ Μαχμοὺτ πασᾶς, ὁ γνωστὸς μὲ τὸ ἐπώνυμο Δράμαλης, ἀρχιστράτηγος μεγάλης στρατιᾶς ἀπὸ 30.000 πεζοὺς καὶ ἵππεις, ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Λάρισα γιὰ νὰ καταστείλῃ τὴν ἐπανάσταση. Τὸ λαμπρότατο αὐτὸ στράτευμα, πὺ ἦταν πλουσιώτατα ἐξοπλισμένο μὲ ὄλα τὰ ἐφόδια καὶ τὰ πολεμικὰ μέσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, θὰ ὑποστήριζε ὁ τουρκικὸς στόλος. Ὁ Δράμαλης διέσχισεν ὀλόκληρη τὴν ἀνατολικὴ Στερεὰν Ἑλλάδα χωρὶς νὰ συναντήσῃ σοβαρὴν ἀντίσταση, προχώρησε στὴν Πελοπόννησο, κατέλαβε τὴν Κόρινθο κ' ἔφτασε σὲ λίγες μέρες στὸ Ναύπλιο καὶ ματαίωσε τὴν παράδοση τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς στοὺς Ἑλληνας, πὺ πολιορκοῦσαν τὸ φρούριο. Φόβος καὶ ἀπόγνωση ἀπλώθηκε στὴν ἐπαναστατημένη χώρα. Τὸ τέλος τοῦ ὠραίου ἀγῶνα φαινότανε νὰ πλησιάζῃ. Ἀπὸ τὴν ἀπελπιστικὴν αὐτὴ κατάσταση ἔσωσε τότε τὴν Ἑλλάδα ὁ Κολοκοτρώνης. Μὲ τὴ στρατηγικὴ του μεγαλοφυΐα κατέλαβεν ὁ Γέρος τοῦ Μωριά, ὅτι ὁ πολυἀριθμὸς στρατὸς τοῦ Δράμαλη εἶχε ἓνα πολὺ τρωτὸ σημεῖο, τὸν ἀνεφοδιασμό του. Τόσο πλῆθος ἀλόγων καὶ τόσες χιλιάδες στρατιωτῶν ἦταν ἀδύνατο νὰ τραφοῦν ἀπὸ τὴν παραγωγή τῆς κατεστραμμένης χώρας. Ἄν οἱ Ἑλληνες κατῶρθοναν νὰ ἀποκόψουν τὸν ἀνεφοδιασμό τοῦ Δράμαλη, ὁ λαμπρότατος στρατὸς του θὰ κατεστρέφετο ἀπὸ τὶς στερήσεις. Κι' ὁ Κολοκοτρώνης ἔβαλε ἀμέσως σ' ἐφαρμογὴ τὸ σχέδιό του, παρὰ τὴν ἀντίδραση τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν. Κατέλαβε ὄλα τὰ περάσματα. Κι' ὁ ἀποκλεισμὸς ἐγίνε τόσο ἀποτελεσματικὸς, ὥστε ὁ Δράμαλης πολὺ σύντομα ἔφτασε σὲ ἀπόγνωση. Τὰ ἄλογά του ἀπὸ τὴν πείνα καλύψανε μὲ τὰ κουφάρια τοὺς τὰ στρατόπεδά του· οἱ στρατιωτῆς του ἀπὸ τὶς στερήσεις ταλαιπωρήθηκαν, ἀρρώστησαν καὶ πέθαιναν κ' αὐτοὶ σὲ μεγάλους ἀριθμούς. Ὁ Κολοκοτρώνης προβλέπει, ὅτι ὁ Δράμαλης θὰ ὑποχωρήσῃ πολὺ σύντομα. Καὶ τοῦ στήνει καρτέρι στὰ περάσματα. Ὁ Νικηταρᾶς μὲ 2600 Ἑλληνες διατάσσεται ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη νὰ πιᾶσῃ τὰ Δερβενάκια. Καὶ στὰ στενὰ αὐτά, πὺ ἀπὸ τότε ἔμειναν ἱστορικά, ἐγίνε σὲ λίγο ἐκεῖνο, πὺ πρόβλεπε ὁ Κολοκοτρώνης καὶ πὺ ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸν μεγάλον κίνδυνον. Ὁ Δράμαλης ὑποχρεώ-

θηκε να περάσει από τα Δερβενάκια για να υποχωρήσει στην Κόρινθο. Κι' οι Έλληνες τον κτύπησαν αίφνιδιαστικά και το λαμπρό του στρατεύμα αποδεκατίστηκε και διαλύθηκε. Ο Νικηταράς από τότε θα ονομάζεται Τουρκοφάγος. Ο Δράμαλης με τον πανικόβλητο και ασύντακτο στρατό του φτάνει στην Κόρινθο. Κι' από τις ταλαιπωρίες και τη θλίψη του πεθαίνει. Η έκστρατεία του Δράμαλη τελειώσει άδοξα. Ο μεγάλος κίνδυνος πέρασε. Και σ' όλοκληρη την Ελλάδα αντήχησε τότε χαρούμενο το νέο δημοτικό τραγούδι:

Φύσα, μάιστρο δροσερέ κι' άερα του πελάγου
 να πās τα χαιρετίσματα στού Δράμαλη τή μάνα.
 Τής Ρούμελης οί μπέηδες, του Δράμαλη οί αγάδες
 στο Δερβενάκι κείτονται, στο χώμα ξαπλωμένοι.
 Στρωμά χουνε τή μαύρη γής, προσκέφαλο λιθάρια
 και γι' άπανωσκεπάσματα του φεγγαριού τή λάμψη.
 Κ' ένα πουλάκι πέρασε και τó συχνορωτάνε.
 «Πουλί, πώς πάει ó πόλεμος, τó κλέφτικο ντουφέκι;»
 —Μπροστά πάει ó Νικηταράς, πίσω ó Κολοκοτρώνης
 και παραπίσω οί Έλληνες με τά σπαθιά στα χέρια.
 Γράμματα πάνε κ' έρχονται στών μπέηδων τά σπίτια.
 Κλαίνε ταχούρια γι' άλογα και τά τζαμιά για Τούρκους,
 κλαίνε μανούλες για παιδιά, γυναίκες για τούς άντρες.

Ο άγώνας συνεχίστηκε σκληρός. Ύστερα από τον κίνδυνο του Δράμαλη οί Έλληνες αντιμετώπισαν πολλούς νέους κινδύνους. Κι' έφτασε τέλος ó μεγαλύτερος και φοβερώτερος κίνδυνος, ó Ίμπραήμ πασάς με τον αϊγυπτιακό στρατό του. Ο Σουλτάνος έπειτα από τις συνεχείς άποτυχίες του θεβαιώθηκεν, ότι με τις δικές του δυνάμεις μόνο δέν θα μπορέσει να καταπνίξει την επανάσταση των Έλλήνων και ζήτησε τή βοήθεια του Μεχμέτ Άλη τής Αιγύπτου. Ο Μεχμέτ Άλης, άφου εξασφάλισε σοβαρά ανταλλάγματα, έπειψε τά στρατεύματά του με άρχηγό τον θετό του γιούν Ίμπραήμ στην Ελλάδα. Στις 12 Φεβρουαρίου 1825 οί Αιγύπτιοι άποβιβάζονται στη Μεθώνη τής Πελοποννήσου.

Ο νέος έχθρός είναι φοβερός· ó νέος κίνδυνος είναι ó πιό μεγάλος από όσους έχουν άπειλήσει ως τώρα την επαναστατημένην Ελλάδα. Οί Αιγύπτιοι στρατιώται έχουν όργανωση και έξάρτυση ευρωπαϊκή· διευθύνονται από Γάλλους αξιωματικούς· και υποστηρίζονται από ισχυρότατο πυροβολικό. Ο άρχηγός του στρατού αυτού, ó Ίμπραήμ πασάς, είναι ένας ευφυέστατος και δραστηριώτατος στρατηγός, επίμονος, φιλόδοξος και άγριος. Τό πρόγραμμά του είναι να έξοντώσει τούς Έλληνες και να φέρη Αιγυπτίους να κατοικήσουν στη χώρα τους. Χωρίς να χάση καιρό εφαρμόζει από την πρώτη στιγμή τó σχέδιό του· με μεγάλη μεθοδικότητα και πρωτοφανή άγριότητα σφάζει και καίει. Έρήμωση και καταστρο-

φή σκορπίζεται παντού. Ἡ ἀπόγνωση κι' ὁ θάνατος πλανιέται σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Κι' ὁ φοβερός κίνδυνος διαρκεῖ τώρα τέσσερα σχεδὸν ἔτη. Μέσα ἀπὸ τὴ φρικτὴν ἀγωνία, ποὺ κρατεῖ σφιγμένη τὴν ψυχὴ τοῦ ἔθνους, πηγάζει θλιμμένο κι' ἀπελπισμένο τὸ νέο δημοτικό τραγούδι:

Ὁ κοῦκος φέτο δὲ λαλεῖ, οὔτε καὶ θά λαλήση,
παρὰ ἢ τρυγὸνα ἢ χλιθερὴ τὸ λέει τὸ μοιρολόγι.
Φέτο μᾶς ἦρθεν ἡ Ἄραπιὰ καὶ κόβει καὶ σκλαβώνει.
Ἐσκλάβωσαν μικρὰ παιδιὰ, γυναῖκες μὲ τοὺς ἄντρες,
κ' ἐσκότωσε λεβεντουριά καὶ καπεταναραίους.

Ὁ ἄγνωστος ποιητὴς τοῦ λαοῦ μὲ πέντε μόνο στίχους ζωγράφισεν ἀριστοτεχνικὰ τὴν ἀγωνία καὶ τὰ δεινὰ τῆς ἐπαναστατημένης φυλῆς του, ποὺ φτάσανε τώρα στὸ ἀπροχώρητο μὲ τοὺς νέους ἐχθρούς. Ἡ εἰκόνα τῆς συμφορᾶς θὰ ἦτανε συμπληρωμένη μονάχα καὶ μὲ τοὺς δυὸ πρώτους στίχους:

Ὁ κοῦκος φέτο δὲ λαλεῖ, οὔτε καὶ θά λαλήση,
παρὰ ἢ τρυγὸνα ἢ χλιθερὴ τὸ λέει τὸ μοιρολόγι...

Θὰ ἦταν ἴσως ἄρκετὸς καὶ ὁ πρῶτος στίχος μονάχα γιὰ νὰ περιγράψῃ τὸ ἀποκορύφωμα τῆς συμφορᾶς:

Ὁ κοῦκος φέτο δὲ λαλεῖ, οὔτε καὶ θά λαλήση...

Τόση δύναμη ἔχουν στὴν ἀπλότητά τους τὰ δημοτικά μας τραγούδια! Λένε τόσο πολλὰ μὲ τὰ λιτὰ τους μέσα! Οἱ πέντε αὐτοὶ στίχοι εἶναι ἄρκετοὶ γιὰ νὰ καταλάβῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι μὲ τὴν ἐπέμβαση τῶν Αἰγυπτίων ἢ ἑλληνικὴ ἐπανάσταση ἔφτασε στὸ κρισιμώτερο τῆς στάδιο καὶ κινδύνευσε νὰ πνιγῇ στὸ ἑλληνικὸ τῆς αἷμα.

Ἡ ἐπίσημη Ἱστορία συμφωνεῖ ἀπόλυτα μὲ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ὅταν περιγράψῃ τὰ δεινὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους σ' αὐτὰ τὰ τρία φοβερὰ χρόνια. «Φοβερὰ τῶ ὄντι ὑπῆρξαν τὰ τρία ταῦτα ἔτη», γράφει ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλλος. «Μέχρι τοῦδε ἐγράψαμεν ἱστορίαν. Ἐφ' ἐξῆς ἡ ἐπανάστασις προσλαμβάνει τραγωδίας σχῆμα.... Ἀπὸ τοῦ 1825 μέχρι τέλους τοῦ 1827... ἡ ἐπανάστασις ἐπολεμήθη ὑπὸ τακτικοῦ στρατοῦ καλῶς ὀργανωμένου καὶ κάλλιον ὀδηγούμενου. Ὁ τολμηρὸς, ὁ νοήμων, ὁ ἐπίμονος τοῦ στρατοῦ τούτου ἡγεμὼν (Ἰμπραήμ) ἐπηρείδετο ἐπὶ τῶν δαψιλῶν τῆς Αἰγύπτου πόρων καὶ ἐπὶ στόλου, ὅστις μὴ πτοούμενος ἤδη ἀπὸ τῶν πυρπολικῶν καὶ εἰς μηδὲν λογιζόμενος τὰς ζημίας, ὅσας κατ' ἄρχας ἐξ αὐτῶν ἔπαυθε, δὲν ἔπαυσε διατηρῶν τὴν μεταξὺ Ἀλεξανδρείας καὶ Πελοποννήσου συγκοινωνίαν καὶ μεταβιβάζων ἐπικουρίας, χρήματα, ἐφόδια.

Ἄλλ' ἐν τῶ μέσῳ τῶν συμφορῶν καὶ τῶν δοκιμασιῶν, αἵτινες ἐπέσκηψαν κατὰ τὰ τρία ἐκεῖνα ἀπαίσια ἔτη, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀ-

νεδείχθη τῇ ἀληθείᾳ ἀξιόγαστον. Δὲν ἀγαπῶ τὰς ὑπερβολάς, αἵτινες εἶναι τὸ ψιμύθιον τῆς ἱστορίας· ἐπὶ τοσοῦτον ὅμως χρόνον συζήσας διανοίᾳ τε καὶ καρδίᾳ μετὰ τοῦ ἀρχαίου, τοῦ μέσου καὶ τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, ἠμπορῶ, νομίζω, νὰ εἶπω ὅτι, λόγῳ καρτερίας καὶ ἀφοσιώσεως, οὐδέποτε ὑπῆρξε λαμπρότερος ἢ κατὰ τὴν ἀποφράδα ταύτην περίοδος. Ὅχι, οὐδέποτε, οὐδ' ἐπὶ τῶν πολυσυνήτων ἐκείνων χρόνων, καθ' οὓς ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ ἡ δυσαρθίμητος τοῦ Ξέρξου. στρατιά. Ὁ θάνατος τοῦ Λεωνίδου, ἡ ἐθελουσία τῶν Ἀθηναίων, ἡ ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχία, ὑπῆρξαν θεβαίως ἔργα μεγάλα, ἀλλ' ἡ κρίσις ἐκείνη δὲν διήρκεσεν εἰμὴ μῆνας τρεῖς, ἐνῶ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν ἡ κρίσις, ἡ ὀλεθρία κρίσις παρετάθη ἐπὶ τρία ὄλα ἔτη. Ἀπὸ τῶν μέσων τῆς μακρᾶς ταύτης ἀγωνίας τινὲς ὑπέκυψαν· ἀλλὰ πάντες μὲν ἐπὶ ἡμιόλιον ἔτος οἱ δὲ πλείονες, οἱ ἀσυγκρίτῳ πλείονες, μέχρι τέλους ἐνεκαρτέρησαν. Γυναῖκες, παῖδες καὶ πρεσβῦται κατέφευγον εἰς τὰ βουνά, εἰς τὰ σπήλαια, εἰς τὰ τενάγη, ἐπεινῶν, ἐδίψων, ἐρρίγουν, ἔθνησκον, ἐξηδραποδίζοντο, ὑφίσταντο τὰς ὀδυνηροτέρας τῶν δοκιμασιῶν, ἀλλὰ δὲν ὑπετάσσοντο, δὲν παρεδίδοντο· καὶ διήγαγον τὸν βίον τοῦτον ἐπὶ τρία ὀλόκληρα ἔτη. Οἱ μαχηταὶ ἐπήρχοντο ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἀπέλπιδες, ἀπέθνησκον, ἠχμαλωτεύοντο, ἐσώζοντο, ὅπως ἠδύναντο, ἀλλὰ δὲν παρέδιδον τὰ ὄπλα». (τ. Στ' σ. 163).

Μὲ ἀποφασιστικὴς ἐπιχειρήσεις ὁ Ἴμπραῆμ κυριάρχησε στὴν Πελοπόννησο. Καὶ προχώρησε στὴ Δυτικὴ Στερεὰν Ἑλλάδα γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν Κιουταχῆν, ποὺ πολιορκοῦσε τὸ Μεσολόγγι. Μὲ τὴν ἀδάσαστὴ του ἀντίστασιν τὸ ἥρωϊκὸ φρούριον εἶχε γίνεи θρύλος σ' ὄλο τὸν κόσμον. Ὁ Κιουταχῆς —δικαιολογώντας ἔτσι τὴν ἀποτυχία του— προειδοποιεῖ τὸν Ἴμπραῆμ πόσο δύσκολο εἶναι τὸ ἔργο, ποὺ ἐπιχειρεῖ καὶ τὸν συμβουλεύει, σύμφωνα μὲ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνην ἐπιχείρησιν:

—Μπραῖμ μου τ' ἤθελες ἐδῶ, ἐδῶ στὸ Βασιλάδι;
 Ἐδῶ δὲν εἶναι Νιόκαστρο, Κορώνη καὶ Μεθώνη,
 ἐδῶ τὸ λένε Κάρελι, τὸ λένε Μεσολόγγι,
 ποὺ πολεμᾷ ὁ Κιουταχῆς μ' ἐξήντα δυὸ χιλιάδες.
 Σήκου, Μπραῖμ μου, φεῦγ' ἐδῶ, φεῦγ' ἀπ' τὸ Βασιλάδι,
 νὰ μὴ χαθῆ τ' ἀσκέρι σου κ' ἐσένα τὸ κεφάλι.

Ἄκολουθεῖ στὸ ἑλληνικὸ δημοτικὸ τραγούδι ἡ ἀπάντησιν τοῦ Ἴμπραῆμ· ἀγέρωχη, ἀμετάκλητη, ἀπόλυτα σύμφωνη μὲ τὸν ἐπίμονον καὶ ἀποφασιστικὸν χαρακτήρα τοῦ Αἰγυπτίου στρατηγοῦ—τόσο ὀρθὰ καὶ τόσο ἀντικειμενικὰ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ξέρει νὰ ψυχολογῆ τοὺς ἀντιπάλους του:

—Τί λὲς ἐδῶ, μπρὲ Κιουταχῆ; Τί λὲς αὐτοῦ θεζύρη;
 Ὅλο τ' ἀσκέρι νὰ χαθῆ καὶ μένα τὸ κεφάλι,
 στὸ Μεσολόγγι θε νὰ μπῶ νὰ στήσω τὸ τσαντήρι,
 νὰ πάρω τοὺς γκιασούρηδες νὰ στείλω στὸ Μεσίρι.

Χωρίς νά χάση καιρό, παρατάσσει τὸν στρατό του κι' ἀρχίζει μὲ πείσμα τὶς φοβερές του ἐπιθέσεις. Μὰ ὅλες συντρίβονται στὰ τεῖχη τοῦ Μεσολογγίου. Κι' ὁ Ἴμπραήμ ἀναγκάζεται νά περιμένῃ νά κάμψῃ τοὺς πολιορκουμένους ὁ ἀποκλεισμός, ἢ πείνα. Τὸ Μεσολόγγι περισφίγγεται θανάσιμα μέσα στὸ σιδερένιο κύκλο τῶν ἐχθρῶν. Καί σὲ λίγο ἀρχίζει νά ἐκτυλίσσεται μέσα στὴν πολιορκημένη πόλῃ ἡ «ὕψηλῃ, πολυθρήνητῃ τραγωδία», ποὺ ὕμνησεν ὁ Σολωμός. Ἡ ἀγωνία τοῦ πιὸ φρικτοῦ θανάτου, τοῦ θανάτου ἀπὸ τὴν πείνα, μετατρέπει σὲ ἀνθρώπινα ράκη τοὺς Ἐλευθέρους Πολιορκημένους. Ὁ πόνος γιὰ τὸ ἱερὸ μαρτύριο τόσων ἡρώων κορυφώνεται σ' ὀλόκληρῃ τὴν Ἑλλάδα. Καί μέσα ἀπὸ τὸ γενικὸ πένθος ἀναβλύζει πάλι αὐθόρμητο, θαυμάσιο τὸ νέο δημοτικὸ τραγούδι. Στὸ Μεσολόγγι βρίσκεται θαμμένος ὁ σεμνὸς Σουλιώτης ἥρωας Μάρκος Μπότσαρης. Κι' ὁ ποιητὴς λαὸς φαντάζεται τὸν συγγενὴ του Νότη Μπότσαρη, ἕνα ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τῆς πολιορκημένης φρουρᾶς, νά κάθεται ἀνίσχυρος στὸν τάφο τοῦ νεκροῦ ἥρωα καί νά ζητῆ ἀπελπισμένως βοήθεια:

Ὁ Νότης ἐτραγούδαε στοῦ Μάρκου τὸ κιβούρι
καί λέει τραγούδια θλιβερά καὶ παραπονεμένα.
—Γιὰ σὴκ' ἀπάνω, Μάρκό μου, καί μὴ θαρκοιμᾶσαι,
τὶ ὁ Βάλτος ἐπροσκύνησε κι' ὄλο τὸ Ξηρομέρι.
Τὸ Μεσολόγγι ἀπόμεινε, δὲν θὲ νά προσκυνήσῃ
στεριάς τὸ δέρν' ὁ Κιουταχῆς κι' Ἀράπης τοῦ πελάγου,
πέφτουν τὰ τόπια σὰ βροχὴ κ' οἱ μπόμπες σὰ χαλάζι
κι' αὐτὰ τὰ λιανοτούφεκα σὰν ἄμμο τῆς θαλάσσης.

Καμμιά ὅμως δύναμη δὲν μπορεῖ πιά νά σώσῃ τὸ Μεσολόγγι. Κι' οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι προτίμησαν ἀντὶ νά συνθηκολογήσουν νά θυσιαστοῦν. Τὴν νύκτα τῆς 10. Ἀπριλίου, ὅσοι μποροῦσαν νά βαδίσουν, κάμανε τὴν γνωστὴν Ἐξοδὸ τους γιὰ νά σωθοῦν ἀπὸ τὴν ἀτίμωση ἢ νά πέσουν πολεμώντας. Ἔτσι κατακτῆθηκε τὸ Μεσολόγγι· μὰ ἦταν πιά ἕνας ἄμορφος σωρὸς ἀπὸ ἀποκαΐδια, ἐρείπια καί πτώματα. Πάνω ἀπὸ τὰ θλιβερά ἐρείπια μοιρολόγησε πάλι ὁ ποιητὴς λαός:

Ποιὸς θὲ ν' ἀκούσῃ κλάματα, γυναίκια μοιρολόγια;
πέρασ' ἀπὸ τὸ Κάρεσι κι' ἀπὸ τὸ Μισολόγγι,
κι' ἐκεῖ ν' ἀκούσῃ κλάματα, γυναίκια μοιρολόγια,
πῶς πλαῖν' οἱ μάνες γιὰ παιδιὰ καί τὰ παιδιὰ γιὰ μάνες.
Δὲν κλαῖνε γιὰ τὸ σκοτωμό, ποὺ θὲ νά σκοτωθοῦνε,
μόν κλαῖνε γιὰ τὸ σκλαβωμό, ποὺ θὲ νά σκλαβωθοῦνε.

Ὁ Ἴμπραήμ πρωτογνώρισε τὴν ἑλληνικὴν ἀνδρεία στὸ Μανιάκι· κ' ἔνοιωσε τότε πολλὴν κατάπληξη καί μεγάλην ὀδύνη μπροστὰ στὸ κατόρθωμα τοῦ Παπαφλέσα. Γιὰ τὴ νέα νίκη του στὸ Με-

σολόγγι νοιώθει τώρα ακόμη πιό μεγάλην ὀδύνη. Ἡ θυσία τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων εἶναι γιά τόν Ἰμπραήμ μιὰ προειδοποίηση, ὅτι τὸ ἔργο, ποῦ ἀνέλαβε, εἶναι πολὺ δύσκολο καὶ ὅτι τίς νίκες του σύντομα θὰ τίς διαδεχθοῦν ἢ ἀποτυχία καὶ ἡ ἦττα.

Τὴν Πελοπόννησο δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ τὴν ὑποτάξῃ ὁλόκληρη ὁ Ἰμπραήμ. Στὸ νοτιώτατό της ἄκρο ἢ ἀνυπότακτη Μάνη συνεχίζει ἀπειλητικὴ τὸν ἀγῶνα. Ὁ Ἰμπραήμ ἐκτιμῶντας ὀρθὰ τὸν κίνδυνο, ποῦ παραμονεύει στὰ νῶτά του, ἀποφασίζει νὰ καταλάβῃ τὴ Μάνη καὶ νὰ ἐξαλείψῃ ἔτσι τὴν ἐπικίνδυνη αὐτὴ ἐστία τῆς ἐπανάστασης. Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1826 ὁ Ἰμπραήμ στέλλει γιά τὴν κατάληψη τῆς Μάνης μιὰν ἰσχυρὴ δύναμη ἀπὸ 7.000 πεζοὺς καὶ ἰππεῖς. Χίλιοι ὅμως Μανιάτες φράσσουν τὸ δρόμο καὶ συγκρατοῦν καὶ ἀποδεκατίζουν τὸ στρατὸ τοῦ Ἰμπραήμ. Ἡ μάχη γίνεται στὸν Ἄρμυρὸ σ' ἓνα χαμηλὸ ὄχυρωμα, ποῦ λέγεται Βέργα. Ὁ ἐχθρὸς ὕστερα ἀπὸ αἱματηρότατες ἐπιθέσεις ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ στὴν Καλαμάτα μὲ μεγάλες ἀπώλειες. Ὅσο ὅμως κρατοῦσε ἀκόμα ἡ μάχη τῆς Βέργας, ὁ Ἰμπραήμ εἶχε στείλει μὲ πλοῖα γιά ἀντπερισπασμὸ 1500 ἄντρες στὰ παράλια τῆς Μάνης. Ὁ ἐχθρὸς ἀποβιβάζεται καὶ καταλαμβάνει τὸν ὄρμο τοῦ Δηροῦ. «Ὀλίγιστοι μόνον Μανιάται ἀνθίσταντο κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν, γράφει ὁ Ν. Πολίτης. Ἀλλὰ γνωσθεῖσης τῆς ἀποβάσεως τῶν Ἀράβων ἔγινε διὰ κῶδωνοκρουσιῶν συναγερμὸς τῶν ὑπολειφθέντων κατοίκων τῶν πέριξ χωρίων καὶ προσέτρεξαν πάντες καὶ γέροντες καὶ ἱερεῖς καὶ αἱ θερίζουσαι εἰς τοὺς ἀγροὺς γυναῖκες μὲ τὰ δρέπανά των, ἐνωθέντες δὲ μετ' ὀλίγων ὄπλοφόρων, οἵτινες ἔτυχε νὰ διαβαίνωσιν ἐκεῖθεν ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Μαυρομιχάλην, ἡμύνοντο κατὰ τῶν Ἀράβων, εὐάριθμοι μὲν δι' ὄπλων, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τῶν πετρῶν καὶ τῶν δρεπάνων. Τὴν ὁρμὴν τοῦ ἀσυντάκτου λαοῦ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑπομείνουν οἱ ἐπιδρομεῖς καὶ ἔσπευσαν νὰ ἐπιβῶσι πάλιν τῶν πλοίων κακῶς ἔχοντες, ἀπῆλθον δὲ τὴν 25 Ἰουνίου πολλοὺς καταλιπόντες νεκρούς». (σελ. 28).

Μέσα στὴ χαρὰ γιά τὸ νέο κατόρθωμα ἀντήχησε χαρούμενο τὸ νέο δημοτικὸ τραγούδι — ἓνα τραγούδι ἀξιόλογο γιά τὴν τεχνικὴ του, γιά τὸ γοργό του στίχο, γιά τίς πρακελεύσεις τῶν ἀρχηγῶν στοὺς στρατιωτῆς των καὶ γιά τίς φιλολογικῆς ἀναμνήσεις, ποῦ ἐπιζοῦν σ' αὐτό:

Στὸ ρημοκλήσι τοῦ Δηροῦ
 λειτούργα ὁ πρωτοσύγκελος
 καὶ τάχραντα μυστήρια
 ἔφερνε στὸ κεφάλι του
 ψάλλοντας τὸ χερουβικό.
 Μὰ ἔξαφνα κι' ἀνέλπιστα
 Τοῦρκοι τὸν περιλάθανε
 κ' ἔλαθε μόνον τὸν καιρὸ

καὶ σήκωσε τὰ χέρια του
 κ' εἶπεκε· «Πάντοδύναμε,
 δυνάμωσε τοὺς Χριστιανούς,
 τύφλωσε τοὺς Ἀγαρηνοὺς
 τὴ μέρα τὴ σημερινή».
 Μὰ οἱ ἄνδρες ὅλοι ἐλείπασι,
 ἦταν στὴ Βέργα τ' Ἀρμυροῦ
 ὅπου Τρωάδα ὁ πόλεμος
 ἐπάηνε δυὸ μερόνυκτα.
 Μόνο τὰ γυναικόπαιδα
 καὶ γέροντες ἀνώφελοι
 (γιατ' ἦτο θέρος) θρέθεσαν
 μὲ τὰ δρεπάνια στὰ λουριά.
 καθόλου δὲν τρομάξασι
 Καθόλου δὲ δειλιάσασι,
 μόν' ἔδωκαν τὴν εἶδηση
 στὸν Κωνσταντῖνο μὲ πεζόν.
 Κ' ἐκεῖνος ὡς πολέμαρχος
 ἐσύναξ' ὅλα τὰ χωριά
 γράφει καὶ στέλνει στ' Ἀρμυρό,
 κ' ἔδραμε κατὰ τὸ Δηρό.
 Βλέπει γυναῖκες νὰ χεροῦν
 καὶ τὰ δρεπάνια νὰ κρατοῦν,
 τοὺς Ἀραπάδες νὰ χτυποῦν.
 «Ἐθγέ σας, μεταεῦγέ σας,
 γυναῖκες, ἄνδρες γίνετε,
 σὰν ἀνδρειωμένες μάχεσθε,
 σὰν Ἀμαζόνες κρούετε».
 Εἶπε κ' ἐβρυχομάνισε
 σὰν τὸ λιοντάρι στὰ θουνά.
 Τοὺς Τούρκους κόφτει ἀψήφιστα.
 Τότε τὰ παλληκάρια του
 πετάχτηκαν σὰν τοὺς αἰτούς
 κ' ἐπιάστηκαν μὲ τοὺς ἐχτρούς,
 χέρια μὲ χέρια ἀνάκατα.
 Τοὺς ἐκαταποντίσασι
 καὶ τοὺς ἐβάλασι μπροστὰ
 σὰν νὰ ἦσαν γιδόπρόβατα...
 . . . . .
 Κ' ἐπέφτασι στὴ θάλασσα
 σὰν τὰ τυφλά τετράποδα,
 γιατ' ἦτο θέλημα θεοῦ
 νὰ σακουστῇ ἡ παράκληση
 τ' ἀγίου πρωτοσύγκελλου.

Ὁ μεγάλος ἀγώνας ἔφτασε σὲ λίγο στὸ ἔνδοξο τέλος του. Οἱ παληές, παρήγορες προφητείες, πού ὁ τραυματισμένος λαὸς ἔκλεισε στὰ δημοτικά του τραγούδια τὴν ἐποχὴ τῆς μεγάλης συμφορᾶς τοῦ 1453, οἱ παληές, παρήγορες ἐκείνες προφητείες ἔχουν τώρα κατὰ ἓνα μέρος ἐπαληθεύσει. Ὑστερα ἀπὸ χρόνια καὶ καιροὺς πάλι δικά του εἶναι τὰ ὠραῖα, τὰ τιμημένα προγονικά του μέρη.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821 πού ἔκανε νὰ ἀληθῆψη τὸ ὄνειρο τόσων αἰώνων, ὑπῆρξε χωρὶς ἀμφιβολίαν ἡ ἡρωϊκώτερη ἐκδήλωση τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ποτὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἔφτασε σὲ τόσο ὕψος ἡρωϊσμοῦ· ποτὲ ἡ ἀγωνία γιὰ τὴν ἐπιβίωσίν του καὶ ἡ ὑπέρτατη πάλη γιὰ τὴ νίκη ἢ τὸν θάνατο δὲν παρατάθηκαν τόσο πολύ. Τὰ φρικτὰ μαρτύρια τῶν ἀγωνιστῶν, οἱ φοβερὲς θυσίες τοῦ λαοῦ, ἡ ἀποφασιστικὴ ἀναμέτρηση πρὸς τὸν θάνατο, τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα κι' ὁ ἱερώτατος σκοπὸς τοῦ ἀγῶνα συγκλόνισαν βαθύτατα τὸ ἔθνος ὀλόκληρο κι' ἔγιναν γι' αὐτὸ πηγὴ ἐμπνευσμένης καλλιτεχνικῆς δημιουργίας.

Στὰ δημοτικά τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ διαθάζει κανεὶς ὀλόκληρη τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, ὅπως τὴν ἔζησε ὁ πρωταγωνιστὴς ἑλληνικὸς λαός. Γιὰ κάθε φάση τῆς ἐπανάστασης, γιὰ κάθε μάχη, γιὰ κάθε ἥρωα, πού θριάμβευε μὲ τὴν νίκην ἢ μὲ τὸ θάνατό του, ὁ ἑλληνικὸς λαός συγκινήθηκε βαθειὰ κ' ἔκανε τὴ συγκίνησίν του τραγούδι λιτὸ καὶ σεμνὸ —μνημεῖο ἄξιο καὶ αἰώνιο τοῦ μοναδικοῦ ἐκείνου ἀγῶνα.

Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κύπρου

Τύποις: «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ» Ίσαακίου Κομνηνοῦ 2—Λευκωσία.